

DEMOKRAT PARTİ GENEL BAŞKANI CELAL BAYAR'IN 1-8 NİSAN 1947 TARİHLİ İZMİR SEYAHATI

Kaan Cem GENİŞ·

Makale Geliş Tarihi: Mart 2019

Makale Kabul Tarihi: Mayıs 2019

Öz

Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan Manisa Milletvekili Celal Bayar, Kars Milletvekili Fuat Köprülü, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Mersin Milletvekili Refik Koraltan tarafından kurulmuştur. Parti kurulduktan hemen sonra halk tarafından kabul görmüş ve 1946 seçimlerinde 66 milletvekilliği kazanmıştır. Bu seçim Türk siyasi literatürüne şaibeli seçim olarak geçmiş ve çok tepki toplamıştır. 1947 yılında da bu seçimin etkileri ve tepkileri devam etmiştir. Demokrat Parti partinin kuruluş yıldönümünde "Hürriyet Misakı" adını verdiği bir beyanname yayınlamış ve yarışın eşit şartlar altında gerçekleşmesini istemiştir. 1947 yılı milletvekili ara seçimlerinin yapılmış olduğu yıldır. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, partinin kurucuları ve ileri gelenleriyle 1 Nisan 1947 tarihinde İzmir seyahatine çıkmıştır. Bayar ve arkadaşları yaklaşık 1 hafta boyunca İzmir'de kalmışlar ve Demokrat Parti'nin ara seçimlere girmeyeceğini buradan ilan etmişlerdir. Bu çalışmada Bayar ve arkadaşlarının İzmir'e gidişleri, İzmir'deki faaliyetleri, Demokrat Parti'nin İzmir Mitingi ve Bayar'ın İzmir Nutku yer almaktadır. Çalışmada T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığından elde edilen verilerden, dönemin ulusal gazetelerinde çıkmış olan haberlerden ve dönem ile ilgili çeşitli araştırma eserlerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Celal Bayar, İzmir.

PRESIDENT OF THE DEMOCRATIC PARTY CELAL BAYAR'S TRIP TO İZMİR ON APRIL 1-8, 1947

ABSTRACT

The Democratic Party was founded by Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes and Refik Koraltan, who broke out of the Republican People's party on January 7, 1946. Right after the party was established, it was accepted by the people and won 66 deputies in the 1946 elections. This election has passed to the Turkish political literature as a shady election and has garnered a lot of reactions. In 1947, the effects and reactions of this election continued. The Democratic Party issued a declaration called "Freedom Misaki" on the anniversary of the establishment of the party and demanded the race to take place under equal conditions. 1947 parliamentary elections were held in the year. Celal Bayar, the leader of the Democratic Party, Started the Izmir program on April 1, 1947 with the founders and

leaders of the party. Bayar and his friends stayed in Izmir for about a week and declared that the Democratic Party would not enter the interim elections. In this study Bayar and his friends go to Izmir, his activities in Izmir, the Democratic Party's rally in Izmir and Bayar's lecture in Izmir are included. In this study, data obtained from the presidency of Archives of the Republic of Turkey, News published in the national newspapers of the period and various research works related to the period were used.

Key Words: *Democratic Party, Celal Bayar, Izmir.*

GİRİŞ

Türkiye’de çok partili hayata geçiş süreci sancılı bir şekilde ilerlemiştir. Atatürk döneminde iki kez denenmiş fakat başarılı olunamamıştır. II. Dünya Savaşı’nın sonuçları ve dünya konjonktürünün zamanla değişmesiyle iktidarı murakabe edecek bir partinin zaruri olduğu meydana çıkmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nde parti içi muhalefet Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile ortaya çıkmıştır.¹ Zamanla bu muhalif kuvvet büyümüş ve parti içinde parçalanma başlamıştır. Bu bölünmenin sonucunda Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından siyasi literatüre “Dörtlü Takrir” adıyla geçen bir önerge verilmiş ve memlekette anayasal ruhun yaygınlaşması gerektiği ifade edilmiştir.² Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türkiye’nin muhalefet partisine ihtiyacı olduğunu doğrulamıştır.

İnönü 1 Kasım 1945 tarihinde Meclis açılış oturumunda yaptığı konuşmada: *“Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardı. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir.”*³ diyerek muhalefet partisinin gerekliliğini ortaya koymuştur.⁴

7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından Demokrat Parti kurulmuştur.⁵ Parti kısa süre içerisinde halk tarafından benimsenmiştir. Demokrat kelimesi halk arasında, söylenmesi zor bulunduğundan “Demirkırat” olarak telaffuz

¹ Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile ilgili geniş malumat için bkz. Koçak 2010, 253-296.

² Dörtlü Takrir’i incelemek için bkz. Tökin 1956, 79.

³ Ahmad ve Ahmad 1976, 15.

⁴ Asım Us notlarında İnönü’nün muhalefet isteğinin çok yerinde ve doğru olduğunu ifade etmiş, Demokrat Parti’den önce kurulmuş olan Milli Kalkınma Partisi’nin devletçilik ilkesinin aleyhinde olmasına rağmen partinin siyasi faaliyetlerine devam etmesine müsamaha gösterildiğini belirtmiştir. Us 2012, 589.

⁵ Eroğul 2017 (II. Baskı), 16.

edilmiş ve bu isimle anılmaya devam etmiştir. Demokrat Parti birinci kuruluş yılı dönümünü olan 7 Ocak 1947 tarihinde ilk büyük kongresini toplamış ve bu kongrede "Hürriyet Misakı" adı verilen bir bildiri kabul edilmiştir.⁶ Bu bildiri Demokrat Parti'nin manifestosu haline gelmiş ancak hem basından hem de iktidar partisinden büyük eleştiri almıştır.

1947 yılının Nisan ayında memlekette milletvekili ara seçimlerinin yapılacağı kesinleşmiştir. Celal Bayar ve kurmayları henüz seçime girip girmeyeceklerini belirlemediklerini ifade etmiş, 1-8 Nisan tarihli İzmir seyahatinde kararlarını açıklayacaklarını belirtmiştir.

I. Celal Bayar'ın 1-8 Nisan 1947 Tarihli İzmir Seyahati

Celal Bayar, İzmir seyahatine çıkmadan evvel 25 Mart 1947 tarihinde Vatan Gazetesi muhabirine bir mülakat vermiş ve Antalya, Anamur ve İzmir'de tetkiklerde bulunacağını ifade etmiştir. Muhabirin yapılan bu gezilerin amacına ulaşip ulaşmayacağı yolunda sorduğu bir soruya verdiği cevapta, partinin halk tarafından çok benimsendiğini, halkın partiye duyduğu sevgi ve itimadın pek yüksek olduğunu ifade etmiş ve Demokrat Parti'nin tam manasıyla halkın partisi olduğunu belirtmiştir.⁷

Celal Bayar İzmir'e geçmeden evvel yanlarında Refik Koraltan, Kuşadası Demokrat Parti İlçe Başkanı ve Manisa Demokrat Parti İlçe Başkanı ile birlikte 1 Nisan 1947 sabahı saat 10.30'da Aydın'ın Söke ilçesine gelmişlerdir. Bayar'ı karşılamaya Demokrat Parti İdare Heyeti'nden Eyüp Şahin, Söke Demokrat Parti İlçe Başkanı Doktor Baki Öktem, bazı partililer ve 100-150 civarında vatandaş katılmıştır. Bayar yetkililerce parti binasına götürülmüş ve burada kısa bir açıklama yapmıştır. Bayar'a parti binasında Demokrat Parti'nin milletvekili ara seçimine girip girmeyeceği, Başbakan tarafından seçime girme açısından bir kolaylık gösterilmesi yolunda bir teklifin yapılıp yapılmadığı ve Demokrat Parti'nin de radyoyu kullanıp kullanamayacağı hakkında sorular sorulmuştur. Bayar sorulara vermiş olduğu cevapta partinin %85 ihtimalle seçime girmeme taraftarı olduğunu söylemiştir. Başbakanın iyi niyetli bir teklif aldıklarını doğrulamış ve radyodan istifade etme arzularının Meclis tarafından kabul görmediğini beyan etmiştir.

Celal Bayar'ın konuşmasının ardından Refik Koraltan söz almış ve konuşmasında bütün dünyanın Türk Milletini namuslu ve karakterli olarak

⁶ Şahin ve Tunç 2015, 31-69; Hürriyet Misakı'nın tüm maddeleri ve açıklamaları için bkz. Tuncer 2010, 29.

⁷ *Vatan*, 25 Mart 1947.

tanıdığından bahsetmiş, Dünya kamuoyu karşısında Türk demokrasisini kuvvetlendirmek zorunda olduklarını söyledikten sonra seçim zamanı görülmüş olan Anayasa'ya aykırı hareketlerin ortadan kaldırılmasına çalıştıklarını belirtmiştir.⁸

I.I. Demokrat Parti Liderlerinin Karşılansması (1 Nisan 1947)

Demokrat Parti lideri Celal Bayar yanlarında Refik Koraltan, Refik İnce, Ethem Menderes, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Avukat Şevket Gürses ve Aydın fabrikatörlerinden Eyüp Şahin ile birlikte 1 Nisan 1947 akşamı saat 19.40'da tren ile İzmir'e gelmişlerdir.⁹ Kemer istasyonunda inmiş olan liderler kendilerini karşılamaya gelmiş olan 7 bin kadar vatandaş ile birlikte yaya olarak Basmane Garı'na gitmişlerdir. Basmane'de bulunan partililerle birlikte kalabalık 10 bin kişiye ulaşmıştır.¹⁰ Bu arada Ankara'dan kalkan tren ile Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Emin Sazak da İzmir'e gelmişlerdir. Liderler ayrı ayrı otomobillere binerek Konak Meydanı'nda bulunan Deniz gazinosuna gitmişlerdir. Vatandaşlar gazinonun önünde uzun kalabalıklar oluşturmuştur. Bunun üzerine Demokrat Parti liderlerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Ahmet Tahtakılıç kısa birer nutuk söylemişlerdir. Karşılama merasimi ve nutuklar sona erdikten sonra kalabalığın saat 22.00'ye kadar dağılmaması sebebiyle polis kalabalığı dağıtmaya teşebbüs etmiştir. Kalabalık dağılmayınca polis havaya ateş açmış ve polis ile vatandaşlar arasında kargaşa çıkmıştır. Bu kargaşada yaralanlar ve tutuklananlar olmuştur. Fakat halk ısrarla dağılmamış ve "Gençlik Marşı"nı söylemeye başlayarak tepkisini göstermeye çalışmıştır.¹¹

⁸ *Devlet Arşivleri Başkanlığı*, 030.01.65.405.9/1. (Bundan sonra DAB kısaltması ile verilecektir.)

⁹ *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1947; Samet Ağaoğlu günlüklerinde 1 Nisan 1947 günü için şu notu düşmüştür: "İzmir'de bugün hava heyecanlı. Gazeteler bu toplantıyı en geniş çapta kullandılar. Başbakan yumuşakça, kuru, yavan bir beyanat verdi. Bayar'da Kuşadası'nda gazetecilere, "Seçimlere girmek taraftarı değilim. Fakat bunu İzmir'de arkadaşlarla karar vereceğiz." diyor." Ağaoğlu 2013, 61.

¹⁰ Aytaç Demirci ve Yusuf Rıza Düvenci yayımlamış oldukları eserde bu sayının 60 bin olduğunu ifade etmektedir. İnceleme için bkz. Demirci ve Düvenci 2018, 36.

¹¹ Goloğlu 2013, 205; Demokrat Parti'nin İzmir seyahatini Dünya Gazetesi adına takip eden Hayri Alpar olayları şu şekilde tarif etmiştir: "*Hürriyet aşığı ve vatansever Ege çocukları arasında yaşadığım bugünlerde vatanın bir ferdi olarak gururum bir kere daha kabardı. Kim ne derse desin, zorla güzellik olmayacağı hakikati ortaya çıktı. Buna rağmen bu gerçeği kabul etmeyenlerin yarattıkları hadiseler bize üzüntü verdi. Halk, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'a çılgınca tezahürat yaptı. Önce Bayar, sonra Menderes konuştu. Ahmet Tahtakılıç konuşurken ve ortada herhangi bir sebep mevcut değilken polisler ateş etmeye başladılar. Polis müfrezeleri durmadan halkın önüne ve*

Demokrat Parti liderleri sükûneti sağlayabilmek için çeşitli konuşmalar yapmışlardır. Genel Başkan Celal Bayar Deniz gazinosundan şu konuşmayı yapmıştır:

“Kahraman Egeliler, coşkun alâkanızın minnetarıyız. Sizler bizi tanırırsınız. Bizler de sizdeki cevheri yakından biliriz. Demokrat Parti'nin gayesinin ne olduğu akşamdan beri gösterdiğiniz tezahüratla çok güzel ve canlı bir surette ispat ettiniz. Bizler birbirini anlayan, birbirini seven insanlar olarak Türk milletine karşı deruhte ettiğimiz vazifelere devam edelim ve edeceğiz. Sizlerden samimi olarak rica ediyorum. Çok yorulduunuz, sükûnetle yerlerinize avdet ediniz. Bunu halisane rica ediyorum.”¹²

Bayar'ın konuşmasının ardından Adnan Menderes de kısa bir konuşma yapmıştır. Menderes doğup büyüdüğü İzmir'de vatandaşların hürriyet davasında göstermiş olduğu bu manzaranın gurur vericiği olduğunu¹³ belirttiikten sonra konuşmasının devamında Türk milletinin

havaya ateş ediyorlardı. Buna rağmen halk “Dağbaşını duman almış” marşını söyleyerek Demokrat Parti liderlerine tezahürat yapmaya devam ediyorlardı. Bu ateş sonunda kaç kişinin yaralandığını henüz öğrenemedim. Ancak 32 vatandaşın sebepsiz olarak karakola götürüldüklerini öğrendim.” Erer 1963, 209; bu olaylarla ilgili olarak Samet Ağaoğlu 3 Nisan 1947 tarihini taşıyan günlüğünde şunları söylemiştir: *“...Evvelki gün telefonla Deniz gazinosunda bulduğum Menderes ve Bayar'la konuştum. İkisi de çok heyecanlıydılar. İzmir büyük gösteri yapıyor. Gazino önünde toplanan halkı dağıtmak için polis ateş ediyor.”* Ağaoğlu 2013, 61; Gazeteci Metin Toker neşretmiş olduğu anılarında halkın Kemer'den Konak'a kadar yolu kapattığını, itfaiyenin açmaya çalıştığını fakat başarılı olamadığını en sonunda polisin havaya ateş açtığını belirtmiştir. Toker yıllar sonra Celal Bayar ile yaptığı mülakatta bu konuyu da hatırlatmış ve Bayar şu cevabı vermiştir: *“Refik Şevket İnce heyecanlıydı. Ne oluyoruz Bayar, diye soruyordu. Gazeteci Yusuf Ayhan vardı. Baktım, kendini yere attı. Korkudan bayıldı. İnce'nin sorusuna o silahlar size atılmamıştır. Kime atıldıklarını ben bilirim, cevabını verdim. Ortalığı yatıştırmak istedim.”* Toker 1990, 177; İzmir Valisi Şefik Refik Soyer, 2 Nisan 1947 tarihli İçişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda liderlerin karşılama törenleri bittikten sonra halkın hala dağılmadığını, bu toplantı için valilikten resmi bir izin de alınmadığını belirtmiştir. Ayrıca Demokrat İzmir gazetesinin 27 Mart 1947 günü neşrettiği sayısında önümüzdeki günlerde İzmir'de iç politika açısından mühim olayların cereyan edebileceğinin ima edilmesi üzerine bunu bir ihbar mahiyetinde kabul edip kalabalığın dağıtılması yönünde hareket ettiğini ifade etmiştir. Öncelikli olarak vatandaşların ihtar edildiğini fakat muvaffakiyet sağlanamayınca havaya ateş açılması emrinin verildiğini söylemiştir. Açılan bu ateş sonucu hiçbir vatandaşın yaralanmadığını da belirten Soyer, karakola sadece Eşrefpaşa'da ikamet eden Sadettin oğlu Hasan isimli bir kişinin götürüldüğünü, bunun dışında hiçbir vatandaşın gözaltına alınmadığını ifade etmiştir. *DAB*, 030.01.65.405.9/2-3; Taner Bayazıt eserinde olayların bu boyutlara ulaşmasının ardından Serbest Cumhuriyet Fırkası zamanında gerçekleşmiş olan İzmir olaylarının tekrar gerçekleşebileceği korkusunun halk arasında yaşandığını vurgulamıştır. Bkz. Bayazıt 1992, 165.

¹² *Tasvir*, 2 Nisan 1947.

¹³ Kılçık 1991, 188.

kalbindeki hürriyet aşkını kimsenin sökü� çıkarmaya kudretinin yetmeyeceğini, Demokrat Parti'yi silmek için uğraşanların her vatandaşın kalbini sökmek zaruretinde kalacağını ifade etmiştir.¹⁴

Menderes'in ardından bu sefer de Refik Koraltan kısa bir nutuk vermiştir. Koraltan nutkunda: *"Gösterdiğiniz saygı ve sevgi bağlılıkları mevcut tezahürlerimizle ispat etmiş bulunuyorsunuz. Bu varlıklarla davayı kazanacağımıza eminiz. Sizler bizlere itimat ettikçe bizler de sizlerin arzu ve emellerinizi yerine getireceğiz. Bugün sizin gösterdiğiniz bu varlık o mürailelere¹⁵ yaşayacağımızı ve emelimize muvaffak olacağımızı ispat etti."*¹⁶ Koraltan ayrıca Deniz gazinosunda yapılmış olan toplantının ardından partinin büyük ihtimalle seçime girmeyeceğini söylemiştir. Bu zamana kadar 10'a yakın vilayet gezdiklerini ve halkın yüksek çoğunluğunun seçimlere iştirak edilmemesi taraftarı olduğunu belirtmiştir. Bugünkü kalabalıktan dolayı bir karar alınmadığını da açıklayan Koraltan, 2 Nisan 1947 günü toplanıp kararlarını millete açıklayacaklarını ifade etmiştir.¹⁷

I.II. Demokrat Parti'nin Seçimlere Girmeme Kararı ve 3 Nisan 1947 Tarihli Beyannamesi

Milletvekili ara seçimlerinin 6 Nisan 1947 günü yapılması kesinleştikten sonra Demokrat Parti'nin kamuoyunu uzun süre meşgul eden seçime girip girmeyeceği meselesi de çözüme kavuşturulmuştur. Demokrat Parti Genel İl İdare Kurulu partinin seçimlere katılmayacağını açıklamıştır.¹⁸ Seçimlerin gerçekleştirileceği İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir ve Kastamonu illerindeki DP il başkanlarına Celal Bayar imzasıyla şu telgraf çekilmiştir: *"Genel idare kurulunun içinde bulunduğumuz şartlara göre seçime katılmamaya müttefikten karar vermiştir. Bu karar yarın bir beyanname ile bütün memlekete bildirilecektir. Saygılar."*¹⁹

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu, saat 14.35'de Celal Bayar başkanlığında toplanmış ve neşredilecek beyanname üzerinde çalışmaya başlamıştır. Beyannamede Başbakan Recep Peker'in İzmir Halkevi'nde yapmış olduğu konuşmalara cevap niteliğinde bölümler de yer almıştır.

¹⁴ İnan 2002, 205.

¹⁵ Mürâi: İkiyüzlü, riyakâr kimse anlamına gelmektedir. Detaylı inceleme için bkz. Ayverdi 2011, 882.

¹⁶ DAB, 030.01.65.405.9/3.

¹⁷ DAB, 030.01.65.405.9/7.

¹⁸ Özgen 2007, 202; İnan 2002, 205; Toker 1990, 178; Ahmad ve Ahmad 1976, 31.

¹⁹ DAB, 030.01.65.409.9/5.

Demokrat Parti beklenen beyannamesini 3 Nisan 1947 günü yayınlamıştır. Parti seçimlere girmeme kararını 4 ana madde ile özetlemiştir.²⁰

I- Parti öncelikli olarak seçim kanununun değişmesi üzerinde durmuştur. Mevcut kanunun vatandaşın oyunu emniyetle kullanmasına imkân vermediğini açıkça ifade etmiştir. Reiscumhur tarafından seçim emniyetinin kati suretle sağlanması hususunda verilen teminatın gerçekçi olmadığı, yapılan seçimin sadece mevcut hükümetin kazanmasına yardımcı olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple hem mevcut seçim yasasının hem de Anayasada mevcut olan antidemokratik kanunların kaldırılması için Demokrat Parti Meclis Grubunun elinden geleni yapacağını altı çizilmiştir.

II- 21 Temmuz 1946 seçimlerinin ardından yapılmış olan il umumi meclis seçimlerinin de genel seçimler gibi baskı altında yapıldığı açıklanmıştır. Ayrıca son yapılmış olan muhtar seçimlerinde baskının artık son haddine vardığından dert yanılmış ve köylü vatandaşların oylarının hiçe sayıldığı belirtilmiştir. İktidar partisinin bu yöntemleri, Demokrat Parti köy teşkilatını kapatmaya zorlamak veya fiilen hiç seviyesine indirmek için kullandığından tüm milletin emin olduğu ifade edilmiştir.

III- İktidar partisinin tek partili demokrasi dönemine devam etmek istediği belirtildikten sonra 6 Nisan 1947 seçimleri öncesinde seçim kanununda yapılan küçük değişikliklerle halkın gözünün boyanmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. Demokrat Parti'nin seçimlerden aylar önce kanun değişikliği hakkında Meclise bir tasarı sunduğunun altı çizilmiş, fakat tasarının adalet komisyonu tarafından reddedildiği açıklanmıştır. Bu kararlardan sonra iktidar partisinin açık oy gizli tasnif ilkesinden bir türlü vazgeçmek istemediği vurgulanmıştır.

IV- Bu şartlar altında Demokrat Parti'nin seçimlere iştirak etmemesi hususundaki kararı üzerine, iktidar partisi tarafından yapılan memleket menfaatlerine aykırı işler peşinde olmak eleştirisinin boş ve haksız olduğu ifade edilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu konular tartışılırken dış politika konularını da mevzubahis etmesi, iç politikanın dış politikaya alet edilmek istenmesi olarak yorumlanmıştır. Türk milletinin 1 yıldan beri siyasi hak ve özgürlüklerini kazanmak için azami gayret sarfettiği belirtilmiş ve demokrasinin tam manasıyla yerleşebilmesi için iktidar partisinin tahakkum anlayışından uzaklaşması gerektiği ifade edilmiştir.²¹

²⁰ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1947.

²¹ *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1947; Tuncer 2010, 221-222; Samet Ağaoğlu 5 Nisan 1947 tarihli günlüğünde şunları yazmıştır: "Seçimlere girmeyeceğimize dair beyanname çıktı. Karar tarihi yok. Buna karşılık ittifakla verilmiştir diye yazılı." Ağaoğlu 2013, 62.

Celal Bayar beyannamenin neşredilmesinin ardından vermiş olduğu demeçte kanunlarda istedikleri değişikliğin yapılmaması halinde meclisten çekilebileceklerini ifade etmiştir. Demokrat Parti Genel Başkanı: “Millet hakkını serbest kullanırsa en aşağı %80 çoğunlukla iktidarı ele alırız. İsterlerse tecrübe etsinler.” diyerek tutumunu ortaya koymuştur.

I.III. Celal Bayar’ın İzmir Yüksek Tahsil Ticaret Okulu Gençleriyle Buluşması (3 Nisan 1947)

Celal Bayar, 3 Nisan 1947 günü saat 11’de İzmir Demokrat Parti İl Merkezi’nde İzmir Yüksek Tahsil Ticaret Okulu öğrencilerini ağırlamıştır. Bayar gençlerle yaptığı konuşmasına: *“Eğer Anayasamız bütün dünyanın kabul ettiği demokratik esaslara uygun olmasaydı bugün Demokrat Parti’nin vaziyeti daha müşkül olurdu. Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz Jöntürklerin fikirlerinden ilham almıştır. Memleketimiz düşmanlar tarafından istila edildikten sonra -ki o vakit sizler küçüktünüz- vatani kurtarmak için Atatürk ve arkadaşları Erzurum’da ve Sivas’ta akdedilen kongrelerde alınan kararlar Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun temelini atmışlardır. 16 Mart’ta İngiliz hücumuyla kapatılan Meclis-i Mebusan’da bir Misak-ı Milli imza edilmişti. Bu misakı imzalayanlar arasında ben de vardım.”* diyerek başlamış, İstanbul’un işgalinden ve padişahın tutumundan, Ankara’da Meclisin açılma sürecinden ve Millî Mücadele’nin safhalarından bahsetmiştir.

Bayar gençlerle olan konuşmasına seçim kanunu üzerinden devam etmiştir. Bayar: *“Seçimlerden sonra memleketin yarısını dolaştım. Kadın, erkek, şehirlî, köylü, herkes sual yönelttikleri zaman ilk olarak: “Seçim kanunları ne olacak?” diye sordular. Kendilerine her şeyin üstünde, millî hâkimiyeti düşündükleri için teşekkür ettim. Seçim emniyeti Türk milletinin %90’nın davası haline gelmiştir. Hükümetin ısrarının manasını anlamıyorum. “Zamanını bekliyoruz” diyorlar, zaman çoktan gelmiştir.”* diyerek seçim kanunu hakkındaki fikirlerini ortaya dökmüştür.

Memlekette baskı unsurlarının fazlalığından yakınan Bayar: *“Yarın hepiniz değişik siyasi partilerde yer alacaksınız. İlim, irfan rehberiniz olsun. Biz memlekette anarşiden uzak kalmak istiyoruz. Sizin bu yolda yürüyeceğinizden eminiz. Anarşiyi vücuda getiren birtakım zümreler, memleketin herhangi davasını bayrak olarak ele alıp iktidara geçmek isterler. Biz cidden ve zorla taraftarlarımızı iktidara getirecek haris insanlardan değiliz. Dava yürüsün, kimin tarafından yürürse yürüsün, yeter ki ev sahibi olarak karar versin. İnsafli hareket ediyoruz. Fakat hiçbir kimsenin insafına sığınmış değiliz. Yalnız kanunlara inanıyoruz.”* diyerek

gençlere Demokrat Parti'nin ardından ilerlemek isterler ise gereken yol hakkında bilgi vermiştir.²²

Gençler Bayar'a parti programı ile ilgili sorular sormuşlar ve Bayar vermiş olduğu cevapta: "Demokrat Parti programı mevcuttur. Arkamızdan gelen milyonlarca insan programımızı kabul etmişler, delegelerini seçmişlerdir. Aramızda fikri ve fiili mutabakat mevcuttur. Kongreden "Programda tadilata lüzum görüyorsanız bildirin" dedik. Üç gün içinde bin kişinin salim bir şekilde müzakere etmesi güçtü. Teklifleri mütehassısların tetkikinden sonra kongrede reyeye koymağa karar verdik. Bununla beraber programımız fiilen ve resmen mevcuttur." demiştir. Bu konuşmaların ardından toplantı bir süre daha sürmüş ve Bayar gençlerin sorularını cevaplandırmaya devam etmiştir.

Toplantının sonuna doğru gençlerin mahalli parti çalışmaları hakkında sordukları soruları Demokrat Parti Vilayet İdare Kurulu azalarından Haydar Dünder yanıtlamıştır. Dünder'in açıklamalarından sonra Karşıyaka İlçe Başkanı Nail Hilmi Özeren söz almış ve bugünkü teşkilatın önemini açıklayan bir konuşma yapmıştır. Toplantının sonunda sözü yine parti lideri Celal Bayar almış ve gençlere şu tavsiyelerde bulunmuştur:

"Kuruluşumuzun ilk günlerinde balayı yaşadık. Sonra yer yer müşkülâtlar baş gösterdi. Öyle valilere rastgeldik ki, "Ben burada oldukça parti kurulamaz" dediler. Bu sebeple partimizde vazife alacaklar arasında tereddütler başladı. Seçimler öne alındı. Hazırlıksız yakalandık. Elimizden geldiği kadar çalışıyoruz. Biz, size imkân, zemin hazırlıyoruz. Yerimizi alacak yine sizlersiniz." demiştir. Bu konuşmanın ardından da toplantı sona ermiştir.²³

I.IV. Demokrat Parti'nin İzmir Mitingi ve Celal Bayar'ın Nutku (5 Nisan 1947)

Demokrat Parti'nin İzmir mitingi 5 Nisan 1947 Cumartesi günü gerçekleştirilmiştir. Miting saat 17'de başlamıştır. Coşkulu bir havada geçen mitinge yaklaşık 20 bin vatandaş iştirak etmiştir.²⁴ İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda konuşmasını yapan Demokrat Parti Genel Başkanı Celal

²² Şahingiray 1999, 122.

²³ Şahingiray 1999, 123; Cumhuriyet, 4 Nisan 1947, s.4.

²⁴ Mehmet Ali Aybar neşrettiği gazetesinde mitinge katılanların sayısının Cumhuriyet gazetesine göre 20 bin, Tasvir'e göre 40 bin, Son Posta'ya göre 80 bin, Kuvvet'e göre ise 80 binden fazla olduğunu ifade etmiştir. Zincirli Hürriyet, 5 Nisan 1947.

Bayar'ın nutku 69 dakika sürmüştür. Civar köylerden ve vilayetlerden pek çok vatandaş bu mitinge katılım göstermiştir. Ayrıca Demokrat Parti İl Başkanlığına gelen coşkulu telgraflar seçime girmeme kararının halk tarafından da tasvip edildiğini göstermiştir. Miting alanına önce Demokrat Parti İzmir Vilayet Heyeti, akabinde de Celal Bayar gelmiştir. Celal Bayar'ın nutku vatandaşlar tarafından büyük tezahüratlarla karşılanmıştır. Bilhassa “*yakın istikbalde demokrasi bahsinde mesud gelişmelere şahid olacağımıza şüphe yoktur*” cümlesi sürekli alkışlarla karşılanmıştır.

Nutuğun söylendiği sırada yaşanan tek hadise Bayar'ın cevap vermek üzere Başbakan Recep Peker'in nutkundan cümleler okuduğu sırada²⁵ nutku dinleyen birkaç kişinin “yalan söylüyorlar” diye bağırması olayıdır. Bayar buna cevap olarak “Rica ederim” karşılığını vermiştir. Bu olay dışında taşkınlık faaliyeti görülmemiştir. Bayar'ın nutkunun sona ermesinin ardından vatandaşlar Adnan Menderes'in de bir nutuk söylemesini istemişlerdir. Fakat vilayete yazılmış olan tezkerede sadece Celal Bayar'ın konuşacağı belirtildiği için bu istek gerçekleşmemiştir.

Mitingin sona ermesinden sonra Demokrat Parti Vilayet İdare Kurulu azalarından Haydar Dünder kalabalığın sükûn içerisinde dağılmasını rica etmiştir. Celal Bayar coşkun bir kalabalık arasında Cumhuriyet Meydanı'ndan ayrılırken halkın içinde elini öpenler ve elbisesini koklamaya çalışanlar göze çarpmıştır.

Celal Bayar meydandan yürüyerek ayrılmış ve Demokrat Parti binasına gitmiştir. Halk da Bayar'ı takip etmiş ve parti binasının önü vatandaşlar tarafından doldurulmuştur. Bunun üzerine balkona çıkan Bayar, sevgi gösterilerinde bulunan vatandaşlara teşekkür etmiş ve: “*Sizlere tekrar teşekkür ederim. Yolun kapanmaması için sükûnetle dağılmanızı rica ederim.*” demiştir.²⁶

²⁵ Celal Bayar'ın İzmir'de bulunduğu günlerde Başbakan Recep Peker de İzmir'dedir. Başbakan, Bayar'dan 1 gün önce 31 Mart 1947 günü İzmir'e gelmiştir. Başbakan 1 Nisan 1947 günü İzmir Halkevi'nde söylediği nutukta seçime girmeme ihtimaline karşı Demokrat Parti için şu sözleri sarfetmiştir: “*Demokratların seçime girmemeleri ağır ve yanlış bir hareket olacaktır. Tarih boyunca yurda karşı suç sayılacak bir yanlışlığa düşmemelerini kendilerine temiz yürekle hatırlatırım.*” Goloğlu 2013, 204; Toker 1990, 177. Ayrıca Peker'in İstiklal Mahkemeleri'nin daha kaldırılmadığını dinleyicilere hatırlatması Demokrat Parti'nin tehdit edildiği kanısını uyandırmıştır. Bkz. Ahmad ve Ahmad 1976, 31.

²⁶ *Cumhuriyet*, 6 Nisan 1947; Celal Bayar'ın İzmir Nutku'nun tam metni için bkz. Ek-II.

I.V. Milletvekili Ara Seçimleri ve Celal Bayar'ın İzmirliyle Son Konuşması (6 Nisan 1947)

Milletvekili ara seçimleri 6 Nisan 1947 Pazar günü İstanbul, Tekirdağ, Balıkesir ve Kastamonu'da gerçekleştirilmiştir. Demokrat Parti seçime girmeyeceğini ilan ettiği için Cumhuriyet Halk Partisi tek başına seçimlere girmiştir. Bu seçimde ilk kez sandıkların sayılmaları için kaza merkezine gönderilmeyeceği açıklanmıştır.²⁷ Seçim sonuçları açıklandığında doğal olarak Cumhuriyet Halk Partili adaylar seçimi kazanmıştır. Dört ilde toplam 9 milletvekilliği için aday gösterilmiştir. Bu seçimlerde seçimin sonucundan çok seçime katılım oranı önem kazanmıştır. Neticeler gelmeye başladığında katılım oranının çok düşük seviyelerde olduğu görülmüştür.²⁸

Çok Partili Dönemde Yapılan Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları	
6 Nisan 1947 Milletvekili Ara Seçimi Sonuçları (*)	
Seçim Yapılan İl Sayısı	4 il
Seçim Yapılan İller	Balıkesir, İstanbul (6 Milletvekili), Kastamonu, Tekirdağ
Seçilen Milletvekili Sayısı	9 Milletvekili
Partilerin Çıkardığı Mv. Sayısı (**)	CHP (1) / 9 Milletvekili

Kaynak: <http://www.tesav.org.tr/milletvekili-ara-secim-sonuclari-1947-1948-1949-1951-1966-1968-1975-1979-1986-2003/>.

Celal Bayar 6 Nisan 1947 günü saat 10.30'da Ankara Palas Salonu'nda Demokrat Parti İzmir İdare Kurulları üyeleri ve parti genel idare kurulu üyelerinin bulunduğu bir toplantı tertip etmiştir. Bu toplantıda üyeler Genel Başkana çeşitli konularda sorular sormuşlardır. Toplantının başında ağırlıklı olarak iktisadi konular görüşülmüştür. Bayar bugünkü şartlar göz önüne alındığında nispi liberal zihniyete sahip

²⁷ Cumhuriyet, 6 Nisan 1947.

²⁸ Metin Toker anılarında CHP yöneticilerinin seçime katılım oranını %60 olarak açıkladıklarını belirtmiştir. Fakat gerçekte bu oranın %30 civarında olduğunu vurgulamıştır. Hatta İstanbul'da katılım oranının %10 seviyelere düştüğünü söylemiştir. Bu yanlış ve abartılı rakamlar CHP kurmayları tarafından İnönü'ye de iletilmiştir. Toker bu olayları anlatırken şu notu düşmüştür: "İnönü'de yavaş yavaş bu konuda bazı tereddütler başladı. Çankaya'ya davet ettiği misafirlerine, gerçek katılma oranının ne olduğunu soruyor, onları sıkıştırıyordu. Bazıları %60 üzerinde ısrar ediyorlar, fakat başkaları gerçeği söylüyorlardı. Sonunda İnönü inandı ki, kendisine birçok hususta yanlış bilgiler verilmektedir." Toker 1990, 180.

olduğundan dolayı ferdi teşebbüslere imkân verilmesine taraftar olduğunu, her şeyin İk²⁹tisat Vekâleti tarafından yapılamayacağını, hususi teşebbüsleri himaye etmek gerekliliğini söylemiştir. Bayar bu konudaki sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“Devletçilik, sadece Celal Bayar’ın eseri olarak memlekete getirilmiş ise benim için şereftir. Fakat tarih bu şerefi bana bırakmıyor. Atatürk’ün de dediği gibi ne sosyalizmden ne liberalizmden ilham almadık. Bu tesisler memleketimizdeki mevcut boşluğu doldurmak için yapılmıştır. Hususi teşebbüs esastır. O yetişmediği takdirde devlet eliyle milli ihtiyaçlar temin edilir.”

Celal Bayar toplantının devamında Teşvik-i Sanayi Kanunundan, Küçük Sanatkârlar Kanunundan, işçi ve memur maaş ve ücretlerinden kesilen vergi meselesinden de ayrı ayrı bahsetmiştir. Anlattıklarını temellendirebilmek için raporlar ve vesikalardan örnekler sunmuştur. Konuşmasının bir bölümünde *“Damarlarımıza yeniden kan geliyor”* demiş ve karşılık olarak *“Yaşa, sağ ol”* nidalarıyla karşılanmıştır. Bayar’ın konuşmasının son bölümü siyasi hayat ile ilgili olmuştur. Sorulan sorulara karşı Bayar şu cevapları vermiştir: *“Diyorlar ki iktidarı bırakmayacaklarmış. Hangi demokratik kanunları devam ettireceklermiş? Kanunsuz baskıyı devam ettireceklermiş. Bunlara karşı ne yapacağız? Demokrat Parti, ilk gününden beri millete ve kanunlara dayanarak kurulmuş bir partidir. Onun için zaman zaman gayrimeşru hareketler, gizli niyetler ve komitecilik gibi isnatları nefretle karşılarız. Demokrat Parti kanuni bir teşekküldür. Bütün milletin gözü önünde Anayasa hükümlerinin gerçekleşmesi için başladığı mesaiye devam edecektir.”*

Celal Bayar konuşmasının sonunda iktidarı bırakacağım veya bırakmayacağım demekle iktidarın el değiştirmeyeceğini, bunun kararını halkın vereceğini belirttikten sonra önemli olanın serbest, milletin iradesinin sandığa yansıdığı bir seçim sisteminin memlekete gelmesi meselesi olduğunu ifade etmiştir. Bayar: *“Elverir ki, seçimler namuskârane yapılsın, reyler çalınmasın. Böyle bir seçimde Demokrat Parti bir mebus kazanmasa bile biz bu neticeden ancak iftihar duyarız. İktidar partisi, muhalefet partisi, tenkid partisi diye damgalanmış partiler yoktur. Bu vasıfları ancak milletin serbest iradesi tayin eder. Milletin iradesinin serbest*

²⁹ Cumhuriyet, 7 Nisan 1947.

tezahürünü istiyoruz. Hâkim ve hakem yalnız ve yalnız millettir.” diyerek sözlerini noktalamıştır.³⁰

Celal Bayar, 7 Nisan 1947 günü saat 16.30'da Karşıyaka'ya geçmiştir. Karşıyaka'ya varmadan Bayraklı'da dinlenen Bayar daha sonra Karşıyaka parti merkezini ziyaret ederek 1 Nisan'da başlamış olduğu İzmir seyahatini noktalamıştır. Bayar, programını tamamladıktan sonra 8 Nisan 1947 sabahı İzmir'den ayrılarak Balıkesir'e hareket etmiştir.³¹

SONUÇ

7 Ocak 1946 tarihinde Türk siyasi hayatına adım atmış olan Demokrat Parti geniş halk kitleleri tarafından kabul görmüştür. Uzun yıllar Cumhuriyet Halk Partisi kadrolarında milletvekili olarak görev yapmış olan Demokrat Parti kurucuları yeni söylemler ve yenilikçi fikirler ortaya koymaya çalışmıştır. Parti tarihe “hileli seçim” olarak geçen 21 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra Anayasa'ya aykırı ve antidemokratik olduğunu düşündükleri kanunların tadili için uğraş vermiştir. Bayar ve arkadaşları gittikleri her ilde, yaptıkları her toplantıda seçim sonuçları üzerinden iktidarı eleştirmiştir.

Celal Bayar'ın 1-8 Nisan 1947 tarihli İzmir seyahati de bu tartışmalar içerisinde gerçekleşmiştir. Parti 6 Nisan 1947 tarihinde yapılmış olan milletvekili ara seçimlerine seçim güvenliği olmadığı ve vatandaşların özgür oy kullanma hakkının bulunmadığını gerekçe göstererek katılmamıştır. Yayınladıkları beyanname ile gerekçelerini detaylıca anlatmıştır.

Celal Bayar 1 hafta kaldığı İzmir'de coşkuyla karşılanmıştır. İzmir'e adım attığı akşam Basmane'den Konak'a kadar büyük halk kitleleri kendisini istikbal etmiştir. Demokrat Parti il ve ilçe kurullarıyla görüşmüş, izlenecek yol haritasını belirlemiştir. Bayar İzmir'de bulunduğu sürede gençler ile de konuşmayı ihmal etmemiştir. İzmir Yüksek Tahsil Ticaret Okulu gençleriyle ekonomiden siyasete pek çok konu üzerinde konuşmuş ve gençlerin sorularını cevaplandırmıştır. Bunun yanında parti il ve ilçe idare kurulu üyeleriyle de bir toplantı tertip etmiş ve partililerin dertlerini dinlemiş, sorularını yanıtlamıştır.

Bayar, 5 Nisan 1947 İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda binlerce vatandaşa hitap etmiş ve partinin hedeflerini, izleyeceği siyaseti anlatmış,

³⁰ Şahingiray 1999, 135-137.

³¹ *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1947.

Başbakan'ın söylemiş olduğu nutkuna da cevap vermiştir. Böylelikle Bayar 1 haftalık İzmir seyahatini tamamlamıştır. Özetle Bayar'ın İzmir seyahati, Demokrat Parti'nin vatandaşlar tarafından ne ölçüde kabul edildiğinin ve izlediği politikanın hangi ölçüde tasvip edilip edilmediğinin anlaşılması açısından önemli bilgiler vermiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

I.I. Devlet Arşivleri Başkanlığı

DAB, 030.01.65.405.9/1.
DAB, 030.01.65.405.9/2.
DAB, 030.01.65.405.9/3.
DAB, 030.01.65.405.9/5.
DAB, 030.01.65.405.9/7.

II. Gazeteler

Cumhuriyet, 1 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 3 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 4 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 6 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 7 Nisan 1947.
Cumhuriyet, 8 Nisan 1947.
Tasvir, 2 Nisan 1947.
Vatan, 25 Mart 1947.
Zincirli Hürriyet, 5 Nisan 1947.

III. Sözlükler

Ayverdi 2011, İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul; Kubbealti, 2011.

IV. Araştırma Eserler

Ağaoğlu 2013, Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu* haz. Cemil Koçak, İstanbul; İletişim Yayınları, 2013.
Ahmad ve Ahmad 1976, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara; Bilgi Yayınevi, 1976.
Bayazıt 1992, Taner Bayazıt, *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)*, İzmir; 1992.

- Demirci ve Düvenci 2018, Aytaç Demirci ve Yusuf Rıza Düvenci, *Bir Mücadele Gazetesi! Demokrat İzmir*, İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Erer 1963, Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaı, İstanbul; Ticaret Postası Matbaası, C.I, 1963.*
- Eroğul 2017, Cem Eroğul, *Demokrat Parti ve İdeolojisi*, II. Baskı, İstanbul; Yordam Kitap, 2017.
- Goloğlu 2013, Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV (1946-1950) Demokrasiye Geçiş*, İstanbul; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- İnan 2002, Süleyman İnan, *Muhalefette Adnan Menderes*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2002.
- Kılıçık 1991, Haluk Kılıçık, *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, İstanbul; Demokratlar Kulübü Yayınları, C.I, Ankara.
- Şahin ve Tunç 2015, Enis Şahin ve Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi (1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.I, S.2, Sakarya; 2015, 31-69.
- Şahingiray, 1999 Özel Şahingiray, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadara Politik Konuşmalar (1946-1950)*, İstanbul; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
- Toker 1990 , Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları Tek Partiden Çok Partiye (1946-1950)*,II. Baskı, Ankara; Bilgi Yayınevi, 1990.
- Tökin 1956, F. Hüsrev Tökin, *Türk Siyasi Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, İstanbul; Elif Yayınları, 1956.
- Tuncer 2010, Erol Tuncer, *1950 Seçimleri*, Ankara; Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 2010.
- Us 2012, Asım Us, *Hatıra Notları*, İstanbul; Kitabevi, 2012.

V. İnternet Kaynakları

<http://www.tesav.org.tr/milletvekili-ara-secim-sonuclari-1947-1948-1949-1951-1966-1968-1975-1979-1986-2003>. (Erişim Tarihi 10.02.2019)

EKLER

Ek- I

(Cumhuriyet, 5 Nisan 1947)

Ek- II

Celal Bayar'ın 5 Nisan 1947 günü İzmir'de Söylediği Nutkun Tam Metni

(Özel Şahingiray, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar 1946-1950*, İstanbul; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, 124-136)

“Aziz ve muhterem İzmirli yurddaşlarım,

Sizlere hitap eden ilk sözlerim, böyle bir tesadüfle sizlerle gene karşı karşıya konuşabilmek fırsatını bulduğumdan dolayı şu anda duymakta olduğum derin bahtiyarlığı ifade etmek olacaktır. Vatandaşlık haklarına ve

insanlık haysiyetine hürmeti esas tutan kanunlar ve böyle kanunların kusursuz ve tam tatbikine dayanan bir hürriyet nizamının yurdumuzda gerçekleşmesini, başlıca gaye edinen partimize karşı, ilk kurulduğu günden beri, İzmir'in hürriyetine gönül vermiş asil ve mert evlatlarının gösterdikleri sevgi ve itimadı hararet ve heyecanla belirtmeği de derhal yerine getirilmesi icab eden bir borç saymaktayım.

Birkaç gün evvel İzmir'e geldik. Gelişimizde yaptığımız bizi karşılama bir istikbal değildi, bu, sözle ifadesi mümkün olmayan eşsiz bir tezahürdü. Tıpkı partimizi kucaklayıp bağrınıza bastığınız gibi o gün denilebilir ki, bütün İzmir bizleri kolları arasına almış ve bağrına basmıştı bütün İzmir dedim. Çünkü bir şehir herhangi sebeple olursa olsun kendini ve heyecanını bundan fazla ortaya koyamazdı. Birçok on binlerin bu suretle harekete gelmesi şüphe yok ki, yeni bir devrin heyecanını dalga dalga yurt ufuklarında aksettirmek ihtiyacından ileri geliyordu.

Geçen yılların uzun süren tek parti idaresinin ruhlar üzerinde yaptığı tazyikin tabii bir neticesi olarak, her yerde heyecanını kaybetmiş olan halkımızın yeni bir hayat hamlesiyle ve taptaze bir heyecanla kalktığını görmek, hürriyet davası içinde yaşayan insan topluluklarının süratle serpilip gelişmelerinin sebep ve hikmetini kolayca kavramak imkânını vermektedir. Gerçekten fertlerin ve insan topluluklarının bütün kabiliyet ve melekeleri hürriyet havası içinde en iyi inkişaf ediyor. Hayatın ve insanların tazyik altında bulunduğu yerlerde ve devirlerde ise hakiki medeniyetin bir türlü gelişemediğini iddia etmekte hata yoktur. Bu itibarla hürriyet nizamı olan demokrasinin memlekette de gelişmesiyle mütenasip olarak toplum hayatımızın her safhasında yakın bir istikbalde mesut gelişmelere şahit olacağımızda şüphe edilemez. Haklarına ve hürriyetlerine tamamen sahip olan vatandaşların yurda karşı, hayata karşı duyacakları bağlılık ise daha içten ve daha derin olur.

Sevgili arkadaşlarım; hür ve haklarına sahip vatandaşlar yaratabilmek için bir memlekette hürriyet nizamının teessüs etmiş olması şarttır. Böyle bir nizam da ancak ve ancak her şeyden evvel serbest ve emniyetli seçimlere dayanır. Bu memlekette vatandaşlar her türlü baskıdan masun ve vicdanıyla baş başa reylerini kullanabiliyorsa bu reylerin neticeleri emniyet verici şartlar altında tecelli edebiliyorsa, bu memlekette hürriyet nizamının kurulması için çok esaslı temel atılmış olur. Demokrasi idealini tamamiyle

benimsemiş olan partimizin seçimler üzerinde bu kadar ısrarla durmasının sebebi işte budur.

Biliyorsunuz ki, 6 Nisan'da kısmi milletvekili seçimlerinde partimiz seçime girmeğe karar vermiş bulunuyor. Bu kararı niçin vermiş olduğumuzu anlamakta Türk milletinin güçlük çekmeyeceğine eminiz. Seçim kanununun her vesile ile işaret ettiğimiz kötü kullanmağa müsait hükümler taşımakta olduğu herkesçe bilinmektedir. Buna rağmen idarece ve vazifelilerce alınacak bazı tedbirler neticesinde seçimlerin yolunda cereyan edeceği hakkında bize teminat verilmek isteniyor. Kaldı ki, bundan evvelki seçimlerden önce de hükümet partisinin en yetkili ağızlarından verilmiş olan teminatın tatbikatta ne neticeler verdiği meydandadır. İşin asıl garibi, bir taraftan kısmi milletvekili seçimleri için bu teminat verilirken öbür taraftan da henüz tamamiyle arkası alınmayan köy muhtarları seçimlerindeki yolsuz ve kanunsuz hareketler devam etmekte bulunuyordu ve hala da devam etmektedir. Binaenaleyh (bu nedenle) hükümet partisinin zihniyet değiştirdiğini kabul etmeğe vaziyet asla müsait görünmüyor. Hükümet reisinin güzel şehrinizde Halkevinde söylediği nutukla bir kere daha açığa çıkan fikirler de bu iddiamızın ayrıca delillerini teşkil ederler. Sayın Recep Peker'e cevap verirken sözlerimin hedefi zihniyet ve fikirleridir ve şahsi olarak karşılıklı hürmetten başka aramızda hiçbir mesele olmadığını söylemeyi dahi zati sayıyorum.

Arkadaşlar, Başbakanın nutkunun umumi olarak yaptığı tesir esefle söyleyeyim ki, hükümet partisinin bu memlekette bugün hâkim olan duygu ve düşüncelerle uzaktan dahi teması kaybetmiş olduğu hissini vermesidir. Bu memlekette herkesin bildiği hakikatlerin en yüksek mesuliyet mevkiinde bulunan bir zatın resmi ağızında ne şekillere girdiğini bütün vatandaşlar hayretle görmüş olacaktırlar. Başbakanın ileri sürdüğü iddiaların çoğunun istinat ettirilmek istenildiği delil, resmîyetten başa bir şey değildir. Hâlbuki resmîyet veya resmi ağızdan söylenmiş olmak iddiaları ispat edilmiş kazıyyeler derecesine asla çıkaramaz.

Birkaç rakam söylemekle de hakikatlerin değiştirilebileceğini sanmak büyük bir gaflet olur. Hakikate uymayan resmi beyanatların birçok misalleriyle her gün karşılaşmakta olan halkımızın bunlar hakkında verdiği hüküm kati olarak menfidir. O kadar ki, bu memlekette iki türlü hakikat olduğuna artık herkes kanaat getirmektedir. Hakikatin kendisi ile resmi

hakikat arasında her zaman münasebet aramanın beyhude olduğu kanaati artık bu memlekette yerleşmeğe başlamıştır. Hükümet partisi yalnız bu vakayı kavramış olsaydı sözlerinde ve iddialarında daha ikna edici bir samimiyete erişebilirdi.

Kütahya'da 756 köy olduğunu ve muhtar seçimlerinde bunlardan yalnız kırk beşine jandarma gönderildiğini söylemekle Kütahya'da muhtar seçimlerinin kanunsuzluk içinde ve baskı altında cereyan ettiği hakikatinin değiştirilemeyeceğini sananlara şaşmak icab eder. Çok muhtemeldir ki, 45 köye giden jandarmalar resmen gitmiş olanlardır. Resmi olmayarak bir yazı olmadan veya kayda geçmeden muhtar seçimlerinde kaç köye jandarma gitmiş olduğunu Başbakan bilemezse belki mazurdur. Hakikaten resmi ağızlardan çıkmış olsa dahi Kütahya vilayetinde seçimler esnasında yalnız 45 köye jandarma gönderilmiş hakiki bir araştırma neticesine kadar kabul etmekte de biz mazuruz.

Arkadaşlar; Başbakanın muhtar seçimleri hakkındaki şu sözleri üzerine bilhassa köylü yurtdaşların dikkatini çekmek isterim. "Bu vaziyete nazaran Türkiye'de muhtar seçimlerinin zor altında yapıldığı iddiasını telaffuz değil; hatıra getirmemek icab eder." Başbakanın da "bu vaziyete göre" dediği nedir biliyor musunuz? Bu vaziyete göre dediği muhtar seçimlerinde jandarmaların kaç köye girdiği ve kaç köyden şikâyet vaki olduğu hakkındaki birkaç rakamdır. Bu birkaç rakam verildi ya artık dava sabit ve sakıt olmuş demektir.

Başbakanı muhtar seçimlerinin zor altında yapıldığını telaffuz değil hatıra dahi getirmemek icab eder şeklinde hükme vardırın şu delillere bakın: 35.000 köyde muhtar seçimi yapılmış. Bunların yalnız üç bininden az bir kısmına jandarma gönderilmiş, diğer köylerde seçimler jandarmasız yapılmış, yapılan seçimler hakkında hükümete verilen şikâyet sayısı 373'ü geçmiyormuş. Hile ve baskı yapıldığı bildirilen köy sayısı ise 41'den ibaret imiş.

Bu şüpheli rakamlar neyi ifade eder? Muhtar seçimlerinin pek çok yerlerde zor altında yapıldığı, yolsuzluk ve kanunsuzluğun seçimlerde alabildiğine hüküm sürdüğü hakikatini bu rakamlar değiştirebilir mi? Bunu okuyan vatandaşlar değil bütün memlekette, her bir vilayette hile yapılan, baskı yapılan köy sayısının 41'in çok üstünde olduğu hakikatini sanki

bilmiyorlar mı? Şikâyetlerin azlığından bahsediliyor. Şikâyetlerin hiçbir netice vermediğini parti olarak yaptığımız bunca şikâyetlerden sonra biz anlamış ve artık kendilerine müracaat ve şikâyet etmekte bir fayda olmadığı kanaatine varmış bulunuyoruz. Yurdun ücra köşelerinde köylerde yaşayan tek tek vatandaşların ise şikâyet etmekte bir netice elde edilemeyeceği gayesine çoktan kapılmış olmalarını kabul etmek icab eder ki, asıl durumun acı tarafı da budur.

Seçimler hakkında bizim iddialarımız ise, köylere yalnız jandarma göndermek suretiyle zor yapıldığı cihetine inhisar etmiyor. Resmi beyanlara göre jandarma gönderilmiş köylerin sayısını burada münakaşa etmeyeceğim. Zor kullanma veya baskı yapma yalnız jandarma giden köylerde oluyor diye bir iddiamız yoktur. Biz diyoruz ki, birçok köylerde seçim yapılmadan ekseriya eski muhtarlar ve bazen de arzu olunan hükümet partisi mensupları muhtar tayin olunarak ellerine buyruktuları verilmiştir.

Böyle olunca baskı yapmak için birçok köylere jandarma göndermek fırsatı tabiatıyla ortadan kalkmış oluyor. Diğer taraftan bucak müdürleri ve kaymakamların köylere giderek veya köylüleri ayaklarına çağırarak yaptıkları tazyikler de çoktur. Devlet memurlarından ve öğretmenlerden seçimi hükümet partisi lehine neticelendirmek vazifesiyle köylere gönderilenler de pek çoktur. Bunlardan başka idare amirlerinin bazı muhtar ve ihtiyar heyetlerine talimat vererek seçimleri köy derneğinin malumatı olmadan hükümet partisi mensupları ile kapalı odalarda yaptıkları çok görülmüştür. Onun için biz seçimlerde yalnız üç bin köye jandarma gönderdik. (Baskı ve zor altında devam ettiği hakkında şikâyet eden köylerin sayısı 41'i geçmiyor, şikâyet eden köylerin sayısı 373'ü geçmiyor.) deyivermekle dava halledilmiş ve işin içinden çıkmış olmaz. Halk vicdanına gömülen bütün bu hakikatler hükümet partisi hakkında halkın vermiş olduğu hükme mesnet teşkil etmektedir.

Bütün bu vaziyetler karşısında ve geçirdiğimiz dört seçimde, geçirdiğimiz acı tecrübeler neticesi olarak seçime girmedik. Bu hareketimizin "gayri meşru" kelimesiyle tavsif edilmesini hayretle ve esefle karşılıyoruz. Hayret ediyorum, çünkü bizzat hükümetin ve hükümet partisinin yukarıda da söylediğimiz hakikatleri en az bizim kadar bildiklerine kaniiz. Esef ediyorum çünkü Başbakanlık mevkiinde olan bir zatın tabirleri yerinde kullanmadığını ve partimizi hiçbir sebep mevcut olmadan "gayri meşru surette hakaret

etmekle” suçlandırdığını görüyoruz. Gayri meşru demek gayri kanuni demektir. Seçime iştirak etmemek Türk Anayasasınca vatandaşın hakkıdır, vazifesi değil. Demokrat Parti esasen vatandaşa mütemadiyen vazife ve külfet yükleyen ve onları hak sahibi tanımak istemeyen bir zihniyetle mücadele halinde olduğunu bilmektedir.

Sayın Recep Peker, rey kullanmayı Anayasaya rağmen vatandaş için bir vazife sayarak ve siperde askerliğin de vazife olduğunu tutturarak aslında vatandaş hakkı olan rey kullanmağı siperde vazifesini terk etmiş bir askerin suçuna benzetmek istemektedir. Sözlerini mazur görsünler, böyle bir muhakeme tarzının hakikate uymaktan ziyade safsataya kaçır mahiyette olduğunu söylemeden geçemeyeceğim. Seçimlerin vazife sayıldığı belki bir iki memleket gösterilebilir. Fakat buralarda da seçime iştirak etmemek nihayet ufak bir para cezasiyle müeyyidelendirilmiştir.

Esasen biraz düşünülecek olursa vicdan hürriyeti ile ve reylerin gizliliği esası ile rey vermenin bir vazife sayılarak kanuni mecburiyet altına alınması hususları telif olunamaz. Çünkü reylerin gizliliği esas olunca rey kullanmağı bir vazife sayarak vatandaş sandık başına getirtmek ve sandığa bir zarf attırmak mümkün olsa dahi zarfın içine boş kâğıt koymaktan veya sandığa zarfı boş olarak atmaktan vatandaş men edecek müeyyide tasavvur olunamaz. Kaldı ki, seçime iştirak vatandaş için ister bir hak ister bir vazife olsun rey sahipleri kullanacakları reyin neticelerinden emin olmazlarsa elbette nazarlarında rey vermenin hiçbir manası kalmaz.

Arkadaşlar, Sayın Recep Peker partimizin seçimlere iştirak etmemesi karşısında sözlerine şu mütalaaları da ilave ediyor: “Vatandaşın Türk milli hükümranlığı altında yaşama sistemini baltalama hareketi olarak vaki olacak telkinleri dinlememeliyiz ve kanunun teminatı altında sandıklara giderek reylerinin kullanmalarını tavsiye ederim.” Bir kere seçime iştirak edip etmemek bizim tamamıyla bir iç meselemizdir. Bunun milli hükümranlığı baltalayıcı bir hareket olarak telakki edilmesi çok gariptir. Milli hâkimiyeti baltalayanların kimler olduğunu araştırmak icab ederse hiç şüphe yok ki, bunlar milli iradenin tecellisine engel olmak için elden gelen gayreti sarf etmekten bugün dahi çekinmeyenlerdir. Demokrat Parti'nin bu neviden seçimlere girmemek hakkında aldığı karar ise asıl milli hükümranlığı baltalayanlara karşı zaruri bir mukabeleden başka bir şey teşkil etmez.

Hele gene aynı mevzudaki şu mütalaaya bakınız: “Böyle anlar milletlerin öyle hayat sahneleri olur ki, orada reye iştirak etmemek lazımdır. O, ancak ecnebi istilası zamanında olur. Yahut bir memlekette elinde diktatörlük baltasıyla hükümlanlık iddia eden bir zalim bulunur.” Sayın Peker’e derhal cevap vereyim ki, bu iki halde de reye iştirak etmemek bahis mevzu olamaz. Çünkü düşman işgali altında seçimler yapılırsa onlar zorla yaptırılacağı için reyden imtina etmek mümkün değildir. Eli baltalı bir diktatörün idaresi altında ise şekli olarak dahi seçim bahis mevzu değildir ki, seçimden çekinmek akla gelsin. Ancak bu iki yersiz misal gelişinde seçimlere iştirak etmemeyi hatta bir vatanseverlik saydıracak haller de olabilir. Eli baltalı açık diktatörlükler olduğu gibi eldivenli ve üstü örtülü tek parti tahakkümleri de vardır. İşte bu neviden tahakkümler ve emniyetsiz seçimler karşısındadır ki, millî vicdanın sesi bu suretle kendisini işittirir. Belediye seçimlerinde bunun birçok yerlerde misalleri görülmüştür.

Aziz yurddaşlarım,

Şimdi Başbakanın seçimlere katılmadığımız takdirde bütün tarih boyunca yurda karşı suç işlemiş sayılacağımız yolundaki mütalaasına geliyorum. Bu mütalaa dahi diğerleri gibi vuzuhtan ve delilden mahrumdur. Tam aksine olarak milyonlarca vatandaşın reylerini serbestçe kullanmalarına karşı aldığı kanunsuz tedbirlerle ve seçim neticeleri hakkında şüphe verici hareketleriyle millî iradenin tecellisine mâni olmasını hükümet partisince yurda ve millete karşı işlenmiş ve bütün tarih boyunca unutulmayacak bir suç saymaktayız.

İdarenin baskısı altında asırlarca ezilmiş olan ve son yarım asır içinde de muhalefetin bir türlü yaşayamamış olduğu bu memlekete yapılabilecek fenalıkların başında ciddi ve hakiki bir muhalefetin bu memlekette yaşamasına meydan verilmeyeceği kanaatinin yer etmesi gelir. Şayet DP yolsuz ve kanunsuz cereyan edeceğine bu memlekette yaşayan milyonlarca vatandaşla beraber kendisinin de inandığı bir seçime zorla sürüklenmiş olmak hatasını irtikâp etmiş olsaydı, memleketin yüksek menfaatlerine olduğu kadar kendi davasına da ihanet etmiş olurdu.

Başbakan, İzmir’den sesimin varabileceği köşelere kadar görüşümü işittirmek istiyorum; seçimlerin emniyet verici olmadığı, kanunun vatandaşın rey masuniyeti teminine yeter olmadığı hakkındaki iddialar doğru değildir,

diyor. Ben de, İzmir'den tam bir yürek rahathğı içinde huzurunuzda diyorum ki, geçirdiğimiz dört seçimde edindiğimiz acı tecrübeler, şartlar değişmedikçe emniyet verici olmayan seçimlere iştirak etmek doğru değildir. Geçirdiğimiz acı tecrübeler günlük emir ve tamimlerin veya şahsi teminatların gölgesine sığınarak seçimlere iştirak etmemize imkân vermemektedir. Seçim kanunu hakkında karşı tarafın mütalaalarına gelince, Başbakan yeryüzünün hiçbir yerinde ideal ve kusursuz bir seçim şekli yoktur, her yerde seçimlerde hadiseler çıkarabilir gibi umumi mütalaaları diline dolayarak seçim kanununun tadili zaruretini inkâr etmeğe çalışmaktadır. Bu arada DP tarafından bu kanun hakkında verilen tekliflere de alaylı bir lisanla dokunmaktadır.

Şayet bu yolu bizim ihtiyar etmemiz lazım gelse çok şeyler bulup ortaya koyabileceğimizden emin olabilirler. Filhakika her memleketin her şeyde olduğu gibi kendine mahsus bir de seçim kanunu vardır. Fakat bütün seçim kanunlarında ihmali asla caiz olmayan bazı esaslar vardır ki, bunlar seçim kanunlarına temel olarak yer alırlar. Bunlar ise reylerin gizliliği, tasnifin aleniyeti ve bütün seçim muamelelerinin idareye ve vazifelilere emniyet esnasına, umumi efkâra ve amme vicdanına emniyet veren prensibe dayanmış olmalarıdır.

Başka memleketlerde seçim kanunlarında noksanlar bulunabilir. Ama bizimkisine rastlamak kolay bir keyfiyet değildir. Şunu söyleyelim ki, Başbakanın dediği gibi bir seçim kanunu teklif etmiş değiliz. Ancak acele olarak az münakaşayı davet etsin diye tadil teklifimizi mümkün olduğu kadar sade ve mahdut noktalara inhisar ettirdik. Şurası da açık bir hakikattir ki, bir gökten ideal bir seçim kanunu indirip teklif etmiş olsaydık Sayın Başbakanın ve arkadaşlarının onu dahi küçültecek tedbirler ve cihetler bulmalarında zorluk çekmeyeceklerine kimsenin şüphesi yoktur. Çünkü bu gibi sudan sebeplerle reddin ifade ettiği mana eldeki kanunla henüz yapılacak işler mevcut olduğunu teessürle söyleyelim ki, hükümet partisi tuttuğu yol ve alttan alta yaptığı propagandalarla muhalefetin bu memlekette yaşayamayacağı hakkındaki kanaatin kökleşmesine çalışmaktadır. Bunlar hükümet partisine hâkim olan çok zararlı bir zihniyetin işaretleridir. Hükümet partisinin muhalefet hakkında ne düşündüğünü öğrenmek isteyenler Halk Partisi için İstanbul'da Halkevlerinde, camilerde sokaklarda dağıtılan, evlere atılan broşürler vardır. Onu tedarik edip okusunlar ve

broşürdeki iftiralara muvazi olarak köy ve kasabalarda en selahiyetli adamların açık veya gizli söylediklerine kulak versinler. Bunları işitmek ve öğrenmek cidden elem vericidir. Hükümet partisinin görüş ve zihniyetine dair olan işaretler arasında hükümet reisinin devlet, milli hükümranlılık, otorite, milli murakabe ve muhalefet gibi en esaslı siyasal mefhumları anlayış tarzları ehemmiyetlidir.

Başbakanı dinlerken günün icabı olan bazı şekil ve zahiri tadilata ve dil değiştirmelere rağmen tek parti zihniyetinin hala kafalarda hâkim olduğunu anlamamağa imkân yoktur. Başbakana göre yaptığımız iş doğru değildir, diyecek bir muhalefetin sadece Meclis'te bulunması milli murakabe ve milli hükümranlılığın teessüs etmesi için kâfidir. Bunu kabul ettiğimiz takdirde meşhur müstakil grubu murakabesiyle iktifaya kadar pekâlâ gidilebilir. Hâlbuki muhalefetin müessir olabilmesi, iktidarı hatalardan, kanunsuzluklardan, kötülüklerden koruyabilmesi için demokratik şartların bir an evvel yerleşmesi icab eder.

Sayın Peker nutkunda, "Meclis muhalefeti temsil eden grupların bulunması memleketin normal hayatına doğru hazırlanmasının lazımesini teşkil eder" demekle henüz memlekette normal siyasi hayatın, yani demokratik esasların gerçekleşemediğini kabul etmiş bulunuyor. Hatta normal siyasi hayata doğru henüz hazırlık devresinde olduğumuzu da söylemiş oluyor. Bize kalırsa hükümet partisinin bütün hataları işte bu zihniyette toplanmaktadır. Milletimizin siyasi olgunluğu normal siyasi hayata girmemizi çoktan mümkün kılacak bir seviyededir. Normal olmayan ve aynı zamanda zararlı olan, Türk milletinin siyasi inkişafını uzun vadeye bağlamak isteyen hükümet partisinin işte bu telakkisi, bu zihniyetidir. Milletin siyasi olgunluğu ve memlekette normal siyasi hayatın görülmemesi zamanının çoktan gelip geçtiğini bir an evvel kabul etmelidir.

Halk Partisi iktidarının değişebileceğine ve devleti bir gün asıl sahibi olan millete inarak teslim etmek lazım geleceği hakikatine de kendilerini alıştırmış olmaları icab eder. Bunlar olmadıkça normal siyasi hayata girmemiz çok geç kalır ve çok güç olur. Yoktan millet yaratmış olmak ve devleti teslim almış olmak gibi batıl tasavvurdan artık vazgeçmek lazımdır. Bunun yanında milletin karşısına çıkarak demokrasi devrini biz açıyoruz, hürriyeti de biz veriyoruz gibi iddiaların da artık yeri kalmadığı kanaatindeyiz.

Bundan çıkan mana, hürriyeti vermekte olanların bugüne kadar o hürriyetin üzerine oturmuş olmalarının itirafı olur ve bir gün geri almaları ihtimalini de hatıra getirir. Diğer taraftan Demokrat Parti'nin dahi kendileri tarafından kurulup ortaya çıkarıldığı manasına kadar da gider. Hâlbuki hakikat bu değildir. Türk milletinin de bütün dünya milletleri gibi hürriyet davasında sarf ettiği emekler bazılarının zannettiklerinin hilafına olarak çok büyüktür. DP dâhilere idareyi tevdi etmek meylini bir tarafa bırakarak beşer dehasının milletlerin idaresinde bulup ortaya koyduğu esere bağlı kalmanın memleket için tek çıkar yol olduğu kanaatindedir. Tarihte memleketlerine en büyük hizmetleri ifa etmiş birçok dâhilerin hayatlarını milletlerine hizmet bakımından meddah olarak bitirdiklerine dair nice misaller vardır. Hükümet partisinin zihniyetine dair kısa izahımızı burada bırakarak şimdi sözü Sayın Başbakanın antidemokratik kanunlar hakkındaki mütalaalarına intikal ettireceğiz.

DP bugünkü mevzuatımız arasında tek partili idareye müstenit teşkil eden antidemokratik kanunların hala ayakta durduğu kanaatini şimdiye kadar olduğu gibi bugün de ifadede ısrar etmektedir. Çok partili idareye geçişimiz tarihine kadar milli hâkimiyet esasına dayanan bir Anayasanın mevcudiyetine rağmen rakipsiz olarak memlekette hükümran olabilmemesi başka türlü izah etmek mümkün değildir. Bu vakıyı tahlile geçecek olursak, tek parti idaresi ya kuvvetini kanunlardan alarak ayakta durabilmiş yahut bütün kanunlar demokratik olduğu halde kanun dışı zorlamalara geçerek başka partilerin meydana gelmesine mâni bulunmuş veyahut da Halk Partisi'nin sahip olduğu programdan ve takip etmekte bulunduğu politikadan başka düşünceye sahip vatandaşlar bulunamamıştır. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla bütün milletçe yetişme tarzı, hatta Serbest Fırka'nın zafer şenliklerinin devam ettiği tarihlerde bile çok kısa bir zaman içinde iktidardakileri telaşa düşürecek mevcudiyet göstermesi bu üçüncü şıkkın asla varit olmadığının kati delilidir.

Görülüyor ki, Türk milleti tek parti idaresini isteyerek, severek benimsemiş değil, bu idare ona kabul ettirilmiştir. O halde tek parti emrivaki'i ya fiili durum ya kanunlara dayanılarak yürütülebilmiş yahut da kanun dışı zorlamalar mahsulü olarak yaşayabilmiştir. Bizim kanaatimiz odur ki tek parti emrivaki'i kanun dışı zorlamalarla değil mesnedini bugün antidemokratik kanunlar diye bilinen hükümlerde bulmuştur.

Şimdi Sayın Başbakan bu kaçınılmaz sarahat karşısında milli iradenin tecellisine mâni olacak ve vatandaş hürriyetini tahdide uğratacak kanunların mevcudiyetini kabul ile bunların tadili yollarından bahsedecek yerde bunların tarih ve menşelerine dönerek bugün için hiçbir faydası ve yeri olmayan sözlerle meseleyi örtmeğe çalışması umumi efkârın gözünden kaçacak bir hareket değildir. Derhal ilave edelim; bu kânunlar vazolundukları zamanın ihtiyaçlarını karşılayacak mahiyette olsalar dahi bugün için artık bunların muhafazası zararlı olmağa başlamıştır.

Polis Vazife ve Selahiyet Kanununun 18'inci maddesinde sorusuz, sualsiz, muhakemesiz, kararsız vatandaş hürriyetinin tahdit edilebilmesi katiyen caiz değildir. Bu kanunun tatbiki neticelerini, tespit etmek maksadıyla Başbakana verilen rakamların doğruluğu tetkike ihtiyaç gösterir. Çünkü bu selahiyet, her kullanışın mutlaka geçeceğini doğru ve tamam olarak tutulacağını farz etmek safdillik olur. Başbakan bu kanunların tatbikatı hakkında rakamlar vermekle halletmek istiyor. Hâlbuki bu kanunun sadece mevcut oluşunun dahi tesirlerini ölçmek ve neticelerini hesap etmek mümkün değildir. Bu rakamları vermekle Başbakan Anayasaya uymayan bu hükmü fikrinde müdafaa etmiş oluyor. Bu arada da casuslardan filan bahsediyor. Şayet böyle bir hüküm elde olmadan memleket idare edilemeyeceği iddia edilmek isteniyorsa tasavvurlarında yaşayan hükümete ve idareye ne sıfat vermek lazım gelir. Hâlbuki Anayasaya tamamen uygun kanunları her yerde murakabe altındadır ve memleketin gül gibi idare edildiği kanaatindeyiz.

Hakikat şudur ki, bu ve bu gibi kanunlarla vatandaş hürriyetlerinin tahdide uğratılması ve vatandaşların tahdit altında bulundurulmaları yolu ile ve buna benzer sair Anayasaya aykırı hükümlerle tek parti halinde kalabilmek imkanları son zamanlara kadar elde tutulmuştur. Şimdi ise bu hükümler muhalefet partilerini dağıtmak veyahut tarafsız bırakmak niyeti ile elde tutulmak isteniyor. Bu gibi hükümlerin değiştirileceğine dair hiçbir şeyden bahsetmemiş olması başka manaya hamledilemez. İskân kanununun bazı hükümlerini mahiyeti ve kuruluş maksadı bakımından Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunundaki malum hükümlerden ayırt etmek mümkün değildir. Sıkıyönetimin devam ettirilmesi cihetine gelince bu husustaki müdafaa bir, iki gazetenin kapanmasından başka, bu yüzden vatandaşlara bir ağırlık hissettirilmediği iddiasıdır.

Arkadaşlar görüyorsunuz ki, vatandaş hürriyetlerini tayine matuf olan Anayasaya aykırı bulunan bu kanunlar hakkında Başbakan'ın hepsine şamil müşterek bir ifadesi vardır ki o da bu yetkilerin hükümet elinde bulunmakla beraber mümkün olduğu kadar az tatbik edildiği hususudur. Bunların ne genişlikte tatbik edildiği ve edilmekte olduğu verilen resmi rakamlara rağmen sahih olarak malumumuz değildir. Ancak böyle hükümlerin sade mevcut oluşunun dahi korkutucu ve vicdanları baskı altında bulundurucu tesirler olduğu asla inkâr olunamaz. Bu tesirlerin mahiyetini iyice kavramış olacak ki, Başbakan, uzun zaman tatbik edilmemek yüzünden unutulmuş olan İstiklal Mahkemeleri Kanununun henüz yürürlükte olduğunu umumi efkârâ hatırlatmak fırsatını kaçırmamıştır.

Esasen biz bundan bir sene evvel "icab ederse bu kanunları, bu şiddetli hükümleri 12 kat daha şiddetlendireceğiz" diyenlerin bugün icra mevkiinde bulduklarını henüz hatırlamaktayız. Başbakanın Matbuat Kanunu etrafındaki mütalaaları ibretle üzerinde durulacak değerdedir. Bakınız Başbakan: "Şikâyet edilen Basın Kanunu, Türk basınına asilleştirecektir, ulvileştirecektir" diyor. Basının ne olduğu, faydaları, mahzurları cümle âlemce malumdur. Ben bir kanun yapacağım da Türkiye'de basını asilleştireceğim, ulvileştireceğim demek basının tarihe mal olmuş tarifinde tegafül etmek demektir.

Arkadaşlar, partimizin kısmi seçimlere iştirak etmemek kararı tamamıyla dâhili bir mesele olduğu halde, Cumhurbaşkanı Truman'ın nutkündeki bir fıkraya benzeterek bundan garip manalar çıkarması ve bu iştirak etmemek kararını bir sabotaj sayması, üzerinde dikkatle durulacak bir noktadır.

Biz iç davalarımız hakkında memleket umumi efkârına ve partimizin demokratik prensiplerine dayanarak herhangi bir karar alırken hariçte bunun ne şekilde karşılanacağını ve ne gibi tefsirlere yol açacağını asla düşünmeyiz. Geçen sene yine şimdikine benzeyen sebeplerle Belediye seçimine girmemek kararını verdiğimiz zaman hükümet partisi bizi Balkan komitacılığı ile komünistlerle iş birliği yapmakla itham edecek kadar ileri gitmişti. Bu sefer yine tabiyenin başka şekillerle tatbik edilmek istendiğini görüyoruz. Harici siyaseti kendi partilerinin menfaatine olarak iç siyaset aleti olarak kullanmak gibi zararlı bir yolda hala ısrar edenlere bu hatalı yoldan dönmelerini tavsiye etmek vazifemizdir. O eski isnatlar, halkımız tarafından

nasıl nefretle reddedilmiş ise, şimdiki yersiz ve haksız tefsirlerin ise aynı akıbete uğrayacağından asla şüphe etmiyoruz.

Türk milletinin bir yıldan beri kendi hürriyet ve demokrasi davasını gerçekleştirmek için gösterdiği canlı hamlenin büyük dünya demokrasilerinde memleketimiz için hakiki bir sevgi ve alaka uyandırdığını Cumhurreisi Truman'ın Amerikan kongresine yaptığı teklif ile müsbet bir şekilde gördük. Atlantik Beyannamesini ideale uygun yeni bir sulh demokrasi dünyası kurmak ve Birleşmiş Milletler teşekkülünü hakikaten bu isme layık şekle koymak hususunda atılan bu kuvvetli adımı büyük bir memnunlukla karşıladığımızı bu vesile ile tekrarlamak isterim.

“Yurtta sulh, dünyada sulh” düsturuna candan bağlı olan milletimizin haysiyet ve istiklalini korumak hususunda ne kadar hassas ise ittifaklara ve dostluklarına hizmette de aynı derecede hassas olduğu bütün dünyaca malumdur. Yani bir sulh ve demokrasi dünyası kurmak, eski tecavüz ve müdahale siyasetini ortadan kaldırarak hakiki bir dünya iş birliği temin etmek yolundaki mesaiye cihanın sair Demokrat milletleriyle beraber katılmak Türk milleti için milli ve insani bir vazifedir. Partimizin bütün engellere rağmen Türkiye'nin süratli bir demokratik gelişme göstermesi yolundaki çalışmaları, bu maksadın da bir an evvel husulünü temin edecek kadar ehemmiyetli ve şereflidir.

Arkadaşlar, Başbakan, Demokrat Parti'nin kendi büyük kongresi tarafından müzakere edilmiş bir programa değil sadece bir program taslağına malik olduğunu söylemek suretiyle partimize karşı ciddi bir tenkitte değil, sadece alaylı bir tarzde bulunmak istiyor. Kongremizin parti programı hakkında hiçbir tadil teklifinde dahi bulunmaması bunu tamamıyla benimsediğinin en bariz delilidir. Hükümet partisi daha partimizin yeni kurulduğu günlerde programımızı kendi programı ile mukayese ve tenkit hevesine kapılmış ve bu tenkitleri neşredeceğini ilan etmişse de yapılan mukayesenin kendi programı aleyhine çıktığını görünce bu meseleden hiç bahsetmeyecek kadar dirayet göstermişti.

Başbakan bu vakiayı galiba unutmuş olmalı ki, programlar arasında bir mukayeseye yol açabilecek böyle bir yeni tariften çekinmiyor. Hukuki ve iktisadi kültür seviyeleri böyle bir mukayese yapmağa imkân verebilecek

mütehassısların reylerine müracaat edecek olursa, böyle bir alay mevzuu seçmekle ne kadar aldanmış olduğunu onların da ağızlarından işitecektir.

Sevgili arkadaşlarım, Demokrat Parti idaresinde vazife alan arkadaşlar, memleketin neresine giderse gitsinler, halkımız tarafından kendilerine karşı büyük sevgi ve itimat tezahürleri gösterilmesi, öyle anlaşılıyor ki, hükümet partisi erkânında büyük bir telaş ve hiddet uyandırmaktadır. İşte bu hiddet saikasıyla partimize karşı candan bir alaka gösteren asil ve şuurlu halkımızı "kara kalabalık, sokak kalabalığı" gibi çirkin sözlerle güya tezyif etmek isteyenlere halka karşı göstermeğe mecbur oldukları hizmet vazifesini hatırlatmak isteriz.

Sevgili vatandaşlar, Demokrat Parti'nin kuruluşundan bugüne kadar kendi programına tamamıyla sadık kalarak takip ettiği açık ve samimi siyasetin halkımızın büyük ekseriyeti tarafından tasvip edildiğini görmekte çok bahtiyarız.

Şu son kısmi seçimlere girmemek kararımızın da daha şimdiden Türk umumi efkârınca çok müsait karşılandığını, memleketin her tarafından aldığımız yüzlerce telgrafa dayanarak söyleyebiliriz. Son ziyaretimiz esnasında tesadüfen İzmir'de bulunan hükümet reisinin Halkevi'nde söylediği nutukta partimiz hakkında yolsuz ve haksız tenkitlerde bulunması beni bu konuşmamda bir bir kendisine cevap vermek mecburiyetinde bıraktı. Mamefih bu cevapları verirken partimizin düşünce ve faaliyet tarzları hakkında sizlere kâfi derecede izahat vermek fırsatını bulduğumu zannediyorum.

Bugüne kadar bütün kuvvetini milletin sevgi ve güveninden alan Demokrat Parti memleketin yakın bir istikbalde layık olduğu demokratik inkişafa nail olacağına ve hiçbir kuvvetin milli iradenin bu tezahürü önleyemeyeceğine kati surette inanmış bulunuyorum. Bu inanı yüksek huzurunuzda bir defa tekrarlarken memleketin büyük ekseriyeti gibi sizlerin de bu husustaki sarsılmaz kanaatlerinize tercüman olduğunu ümit etmekle bahtiyarım."